

Tarih ve GÜNCE

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 16 (2025/Kış), ss. 3-28.

Geliş Tarihi: 31 Ocak 2025

Kabul Tarihi: 25 Nisan 2025

Araştırma Makalesi/Research Article*

Cumhuriyet Gazetesi Örneğinde Türk İnkılabının Kültürel Yansımaları**

Fahri YETİM***

Onur KIR****

Öz

Türk modernleşmesinde yer yer kendi tarihselliğinden kaynaklanan gecikmişliğin de etkisiyle özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra muasır medeniyet hedeflerine ulaşabilmek için siyasal irade tarafından çok yönlü bir modernleşme programı yürürlüğe konulmuştur. Bu amaçla ilk aşamada otuzlu yıllara kadar modern devlet yapısını oluşturacak kurumların inşası hedeflenmiş ve bu bağlamda kültürel alanı domine eden eğitimde, bürokraside ve hukuk alanında köklü değişiklikler yapılmıştır. Toplumsal alanda kılık-kıyafet, medeni kanun, ticaret kanunu, uluslararası takvim ve ölçülerin kabulü vb. gibi reformlarla sosyal hayatın yepyeni bir görünüm kazanması amaçlanmıştır. Düşünsel açıdan Osmanlı-İslam geleneğinin bütünüyle reddi üzerinden pozitivist bir anlayışla uygulanan modernleşme hamlelerinin, kent merkezleriyle kıstıtlı kalması ve bunun taşraya yansıtılamaması durumu iktidarı, Türk inkılabının geleceği konusunda endişeye sevk etmiştir. Bu düşünceden hareketle siyasal irade tarafından “tepeden inmeci” yöntemlerin devreye sokulduğu zorunlu kültürel değişim politikaları hayata geçirilmeye başlanmıştır. Cumhuriyet Devriminin benimsediği temel hedef olan yeni toplumun kültürel yönden inşası için başlattığı politikalar; bu dönemin mekânsal yönünü temsil eden Ankara özelinde kent ve sosyal hayat,

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Bu çalışma Prof. Dr. Fahri Yetim danışmanlığında Onur Kır tarafından hazırlanan “Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Kültürel Değişim: Cumhuriyet Gazetesi Örneği (1930-1933)” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

*** Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İnsan ve Toplumbilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, fyetim@ogu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9921-3193.

**** Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilgiler Enstitüsü, Tarih Bölümü Doktora Öğrencisi, onurkir55@icloud.com, Orcid: 0000-0002-8634-1564.

ülke genelinde ise Türk Ocaklarının kapatılarak Halkevlerine dönüşümü, dinin millileştirilmesi bağlamında Türkçe ibadet ve ezan, modernleşmenin itici gücü kadının konumu gibi parametreler altında dönemin etkili basın organı olan Cumhuriyet gazetesi üzerinden incelenmiştir. Çalışmanın zaman sınırlılığı, inkılap programının yoğunlukla uygulandığı 1930-1933 yılları arasını kapsamaktadır. Bu çalışma, Türk Devrimini gerçekleştiren öncü kadronun tahayyül ettiği modern cumhuriyet Türkiye'sinin söz konusu tarihsel kesitte geçirmiş olduğu kültürel değişimin anlaşılmasına bir pencere açmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Cumhuriyet Gazetesi, Kültürel Değişim, Türk İnkılabı, Basın

Cultural Reflections of the Turkish Revolution in the Example of Cumhuriyet Newspaper

Abstract

In Turkish modernization, particularly after the proclamation of the Republic, a multidimensional modernization program was implemented by the political authority in an effort to achieve the goal of reaching contemporary civilization. This process was, in part, influenced by the delayed modernization stemming from Turkey's own historical trajectory. During the initial phase, which lasted until the 1930s, the primary objective was the establishment of institutions that would constitute the foundation of the modern state. Within this framework, fundamental reforms were undertaken in education, bureaucracy, and law, areas that dominated the cultural sphere. In the social domain, reforms such as dress code regulations, the Civil Code, the Commercial Code, and the adoption of the international calendar and measurement systems were introduced with the aim of reshaping social life and granting it a completely new appearance. From an intellectual perspective, modernization efforts were carried out with a positivist approach, largely predicated on the complete rejection of the Ottoman-Islamic tradition. However, the inability to extend these transformations beyond urban centers into rural areas raised concerns among the ruling elite regarding the future of the Turkish Revolution. Consequently, the political authority began implementing top-down cultural transformation policies, which necessitated compulsory social change. The policies initiated to construct a new society, which was a fundamental goal of the Republican Revolution, have been examined in this study through various key parameters. These include the urban and social transformation of Ankara as a spatial representation of this period, the closure of Turkish Hearths and their conversion into People's Houses, the nationalization of religion through the implementation of Turkish-language religious practices and the call to prayer, and the position of women as a driving force of modernization. The study primarily relies on Cumhuriyet newspaper, one of the period's most influential press organs, as a source of analysis. The temporal scope of this research is limited to the years 1930-1933, a period in which the

modernization and reform agenda was most intensively implemented. This study aims to provide a critical perspective on the cultural transformation that the envisioned modern Republic of Turkey underwent during this historical period, as imagined by the vanguard cadre that led the Turkish Revolution.

Keywords: Modernization, Cumhuriyet Newspaper, Cultural Change, Turkish Revolution, Press

Giriş

Türk modernleşmesi, geç kalmışlık hissiyatının düşünsel olarak aşılamadığı bir ruh haliyle hem referans aldığı Batı medeniyeti ile, hem de bunun tabii sonucu olan geleneksel yapıya karşı yürütülmek zorunda kalan bir süreç olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda 17. ve 18. yüzyıllarda askeri alanda başlayan modernleşme çabaları, Tanzimat Dönemi ile birlikte devletin topyekûn modernleşme hamlelerine dönüşmüştür. Ancak, geleneksel kurumların varlığını koruması ve aynı anda modern kurumların inşa edilmeye çalışılması, değişimin sürekliliğini ve kalıcılığını zorlaştırmıştır. Bu ikili yapının (*Tanzimat düalizmi*) yarattığı atalet ve Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu zorlu siyasi koşullar, devletin gerekli dönüşümleri tamamlamasına engel olmuştur. Yapılan köklü reformlara rağmen bu süreç, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden çekilmesine engel olamamıştır.

Yeni Türkiye'nin kurucu siyasal elitleri, modernleşme sürecindeki gecikmenin bedelini koca bir imparatorluğun yıkılışıyla ödemiştir. Bu durum, modern ulus-devlet paradigmasının merkeze alındığı ve geleneğin reddi üzerine inşa edilen kültür politikalarının devreye sokulduğu bir süreci beraberinde getirmiştir. Cumhuriyetin ilanının ardından, birbiri ardına gerçekleştirilen eğitim, yargı, bürokrasi ve askeri alanlardaki inkılaplarla devletin yapısal dönüşümü hız kazanmıştır. Modern Türkiye'nin yeni başkenti olarak belirlenen Ankara, hem Millî Mücadele'nin merkezi olması hem de Osmanlı-İslam geleneğine dair izleri sınırlı ölçüde barındırması sebebiyle bu dönüşüm sürecinin odağı haline getirilmiştir. Başkent'in kent planı ve sahip olduğu ruh, muasır medeniyetlerle boy ölçüşecek şekilde ve çağdaş yarınların inşasında ülke geneline örnek teşkil edecek bir hassasiyetle planlanmıştır. Ankara, yalnızca mimari açıdan değil, aynı zamanda şehir yaşamı, sosyal hayat ve eğlence kültüründen giyim kuşama kadar modernitenin izlerini taşıyan bir anlayışla inşa edilmiştir. Böylece, yeni başkent, modern ulus-devletin ideallerini somut bir şekilde temsil eden bir şehir olarak konumlandırılmıştır.

Cumhuriyet Türkiye'sini çağdaş yarınlara taşıyacak nesillerin yetiştirilmesi amacıyla, siyasal irade tarafından laik müfredata sahip okullar devreye alınmıştır. Aynı zamanda, iktidar geliştirdiği kültür politikalarını tek elden halkla buluşturmak ve Cumhuriyet değerlerini benimseyen, modern toplumla uyumlu

vatandaşlar yetiştirmek amacıyla Türk Ocaklarını kapatarak bu kurumları Halkevlerine dönüştürmüştür. Bu bağlamda Halkevleri, modernleşme sürecini hızlandırma amacıyla yetişkin vatandaşlara yönelik etkinlikler ve yayınlar aracılığıyla kültürel aktarım merkezleri olarak konumlandırılmıştır. Halkevleri, kuruluşundan itibaren geleneğin reddi temelinde modernleşme süreçlerinin destekleyicisi olmuş ve hemen her şehirde açılan merkezleriyle bu sürece önemli katkılarda bulunmuştur. Osmanlı-İslam kültürünün en güçlü kaynaklarından biri olan İslam dini, modernleşme sürecinde yeniden ele alınmıştır. Bu doğrultuda, İslam'dan beslenen geleneksel değerlerin yerine Türk milliyetçiliğine dayanan bir "milli din" anlayışının inşası hedeflenmiştir. Bu çerçevede ibadet dili Türkçe'ye çevrilerek Türkçe Kur'an, Türkçe ezan ve Türkçe hutbe gibi uygulamalar hayata geçirilmiştir. Bu reformlarla İslam dini, Türk(çe)leştirilerek modern hayatla uyumlu hale getirilmek istenmiş; dini ahlakın yerine milli bir ahlak anlayışı yerleştirilmeye çalışılmıştır.

Yeni ulus-devlet modeli içinde modernitenin vitrini olarak görülen kadın, modernleşme sürecinin başat itici gücü olmuştur. Cumhuriyet modernleşmesinde kadının yeri ve konumu, kadınların kendi taleplerinin ötesinde, iktidarın özgürleştirme projesi kapsamında ürettiği politikalar doğrultusunda şekillenmiştir. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte kadınların iş, cemiyet ve sosyal hayatta görünürlükleri artmış, yüksek eğitime dahil edilmelerinin bir sonucu olarak doktor, hâkim ve savcı gibi mesleklerde yer almaya başlamışlardır. Ancak, iş ve cemiyet hayatında daha fazla yer almaya başlayan kadınlara, iktidar ve toplum tarafından öncelikli olarak annelik rolü yüklenmiştir. Bir yandan modernitenin katalizör etkisi olarak konumlandırılan kadınlar, diğer yandan erkeğin reisliği çerçevesinde annelik üzerinden yüceltilmiş ve bir anlamıyla geleneğin koruyucusu rolüyle yeniden tanımlanmıştır.

Bu çalışma, birincil kaynak olarak dönemin önemli gazetelerinden biri olan *Cumhuriyet* gazetesinin 1930-1933 yılları arasındaki yayınlarını ele almıştır. Bu dönemde iktidar tarafından geliştirilen kültür politikaları çerçevesinde modern ulus-devletin inşâ sürecini sosyal hayat ve toplumsal yapı ekseninde inceleyen bu araştırma, bu alanlarda yaşanan değişimi, Halkevlerinin kültür politikalarının aktarım merkezi olarak oynadığı rolü, ibadet dilinin millileştirilmesi bağlamında geleneksel inançların yeniden şekillendirilmesini ve Cumhuriyetin kurtarıcı politik öznesi olarak kadının iş, cemiyet ve toplum hayatındaki değişen konumunu analiz etmektedir. Çalışma, bu temalar üzerinden Cumhuriyet modernleşmesinin sosyal ve kültürel etkilerini kapsamlı bir şekilde değerlendirmeyi hedeflemektedir.

1. Kadim Başkentten Cumhuriyetin Başkentine Kent ve Sosyal Hayata Dair Değişimler

İstanbul, Osmanlı İmparatorluğu başta olmak üzere birçok imparatorluğa ev sahipliği yapmış kadim bir başkenttir. Asya ve Avrupa kıtaları arasında doğal

bir köprü oluşturan coğrafi konumu, tarih boyunca stratejik önemini ve dolayısıyla değerini korumuştur. Bu konumu sayesinde, ticaret yollarının Batı'ya açılan kapısı olarak işlev görmüş ve çok dinli, çok milletli, kültürel zenginliği ile tarih boyunca bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Millî Mücadele sırasında İstanbul ile Ankara arasında süregelen hâkimiyet ve temsil mücadelesi, Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde Büyük Millet Meclisi (BMM) tarafından yürütülen İstiklal Harbi'nin zaferiyle sonuçlanmıştır. Bu süreç, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden çekilmesiyle ve Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşuyla sonlanmıştır. Cumhuriyetin kurucu siyasal elitleri, İstanbul'un köklü tarihi mirasının gölgesinde kalmamak ve modern bir ulus-devleti inşa edebilmek adına yeni bir başlangıç arayışına girmiştir.¹ Bu açıdan Ankara'nın Millî Mücadele'deki tarihi rolü, Osmanlı-İslam eserlerinin ve izlerinin azlığı, yeni modern Türk devletinin inşası için gerekli koşulları fazlasıyla taşımaktaydı.² Cumhuriyetin kurucu elitleri için yeni kelimesi, politik argüman olmanın ötesinde aydınlık geleceğin kapısını açan sihirli bir anahtar görevi görmüş, bu bağlamda kullanılmak üzere; yeni/eski, ilerici/gerici, modern/geleneksel alafranga/alaturka gibi dikotomik yapıların birincileri lehine aşıldığı kültürel politikalar uygulamaya geçirilmiştir.³

Cumhuriyet başkentinin mimari formları, Osmanlı-İslam medeniyetinin geleneksel mimarisinden uzaklaşarak, Batı'nın çağdaş kentleriyle uyumlu ve onlarla boy ölçüşebilecek bir şehir yaratma anlayışıyla şekillendirilmiştir.⁴ Ankara'nın, Cumhuriyet kentlerine örnek teşkil edecek şekilde modern bir başkent olarak planlanması amacıyla uluslararası bir yarışma düzenlenmiş ve bu yarışmayı Alman Mimar Hermann Jansen kazanmıştır. Jansen, başkentin merkezini kuzey-güney ekseninde tasarlayarak, Ankara Kalesi ve çevresini Osmanlı dönemine ait tarihsel izlerden uzak tutmayı hedeflemiştir.⁵ Modern başkentin inşasında yalnızca mimari öğeler değil, semboller ve simgesel yapılar da büyük önem taşımıştır. Avusturyalı Heykeltıraş Heinrich Krippel tarafından yapılan, Reisicumhur Mustafa Kemal Atatürk'ün askeri kıyafetle at üzerinde tasvir edildiği bronz heykel, Hakimiyet-i Milliye (Ulus) Meydanı'nda yerini almıştır. 1930'lu yıllarda Samsun, İzmir, Bursa gibi büyük şehirler başta olmak üzere,⁶ kent meydanlarında Mustafa Kemal'in çoğunlukla askeri üniformayla betimlendiği heykeller yapılmaya başlanmıştır. Bu heykeller, bir yandan Atatürk'ü modern

¹ Norbert Von Bischoff, *1930'larda Ankara* (Tarihçi Kitapevi, 2015), 134.

² Alev Çınar, "Kentler", *Dünden Bugüne Türkiye: Tarih, Politika, Toplum ve Kültür*, der. Metin Heper ve Sabri Sayarı (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016), 392.

³ Funda L. Canteke, *Yabancılar ve Yerliler Başkent Olma Sürecinde Ankara* (İletişim Yayınları, 2020), 342.

⁴ Tayfun Gürkaş, "Bir Mimarlık Tarihi Alanı Olarak Türkiye'de Peyzaj Mimarlığı Tarihi ve Peyzaj Mimarlığı-Devlet İdeolojisi İlişkisi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 7, sayı 13 (2009), 182.

⁵ Çınar, "Kentler," 393.

⁶ "Samsun Heykeli", *Cumhuriyet*, 21 Kânunusani 1931, 1. ; "Bursa'da Gazi Heykeli", *Cumhuriyet*, 1 Teşrinisani 1931, 1; "Gazi Heykeli Açıldı ve İsmet Paşa 50,000 Kişi Huzurunda Nutkunu Söyledi", *Cumhuriyet*, 28 Temmuz 1932, 1.

Türkiye'nin yegâne kurucusu olarak somutlaştırırken, diğer yandan da onun hatırasını ölümsüzleştirmeyi amaçlamaktaydı.⁷ Ankara'da inşa edilen yeni şehir planı içerisinde, tren istasyonuna giden yol boyunca, I. ve II. TBMM binaları, resmi kabul törenlerinin ve modernitenin güçlü göstergelerinden biri olan baloların yapıldığı Ankara Palas Oteli, siyasi elitlerin gözde gece kulübü Karpiç Restoranı gibi mekânlar inşa edilerek, bozkırın ortasında modern bir Cumhuriyet başkenti şekillendirilmeye başlanmıştır.⁸ Modernleşme sürecinde kentsel dönüşüm projeleri yalnızca binalarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda doğal alanlar ve rekreasyon bölgeleri de bu yeni kimliğin bir parçası haline getirilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, Anadolu'nun binlerce yıldır belirleyici coğrafi unsuru olan bozkırın içinde modern Türkiye'nin yeşil vahasını yaratmak amacıyla Atatürk Orman Çiftliği'ni kurmuştur. Bunun yanı sıra, Çubuk Barajı ve çevresi düzenlenerek, kent yaşamına uygun mesire alanları ve sosyal etkileşim mekânları oluşturulmuştur.⁹ Yeni başkentin inşası, Batılı yabancılar tarafından da dikkatle izlenmiş ve diplomatik ya da turistik ziyaretler vesilesiyle yapılan değerlendirmelerde, bozkırın ortasında muasır medeniyetlerle özdeşleşen modern bir kentin inşa edildiği övgüyle dile getirilmiştir.¹⁰

Sosyal hayatın, kültürün ve inancın önemli simgesel unsurlarından biri olan başlık, Şapka Kanunu (1925) ile birlikte kamusal ve sosyal hayatta Batılı formda başlık kullanımının zorunlu hale getirilmesiyle kültürel bir çatışmaya neden olmuştur. Başa takılan başlığın formundaki bu değişim, yalnızca dönemin modasına yönelik bir dönüşüm olarak değil, Batı toplumu ile dinsel ve kültürel özdeşleşmenin bir simgesi olarak değerlendirilmiş ve yüzyıllardır İslam geleneğiyle şekillenen dini-sosyal hayat için bir tehdit olarak görülmüştür. Bu nedenle, toplumsal direnç oldukça güçlü olmuş, halkın belirli kesimleri şapka takma zorunluluğuna karşı ciddi bir tepki göstermiştir.¹¹ Şapka kullanımına yönelik oluşan toplumsal dirence rağmen, iktidar bu konuda taviz vermemiş ve ihlallere karşı adli ve idari yaptırımlar uygulanmıştır.¹² İktidar, şapkanın kullanımı, toplumsal gereksinimi ve adabına uygun takılması konusunda bilgilendirme ve uyarılar yaparak modern toplum görüntüsünün yaygınlaşmasını sağlamaya çalışmıştır.¹³ Bu bağlamda, kent yaşamında görsel değişimin bir parçası olarak

⁷ Vamık D. Volkan, Norman Itzkowitz, *Atatürk'ün Psikoanalitik Biyografisi* (Pusula Yayınevi, 2019), 339.

⁸ "Ankara Manzaraları", *Cumhuriyet*, 27 Teşrinisani 1932, 3.

⁹ Canteke, *Yabanlar ve Yerliler*, 243.

¹⁰ "Mustafa Kemal Ankara'sı", *Cumhuriyet*, 29 Mart 1933, 1. ; "Bir Senede On Sene", *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1933, 1. ; "Yeni Türkiye", *Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1932, 2. ; "Yeni Türkiye'yi Görünce Hayrette Kaldım", *Cumhuriyet*, 17 Teşrinisani 1933, 1.

¹¹ Şaban Sitembölükbaşı, "Kültür Devrimi Yönüyle Atatürk Reformları", *Türkiye Günlüğü*, sayı 56 (1999-Yaz), 68-69. Konuyla ilgili olarak Bkz. İlbey C.N. Özdemirci, *Fötr Şapkalı Şih Cumhuriyet Sekülerleşmesi ve Taşra* (İletişim Yayınları, 2022).

¹² "Şapka Giymeyen Bir Köylü Adliyyeye Verildi", *Cumhuriyet*, 31 Ağustos 1932, 2. ; "Kalpak Giyenler", *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1930, 2. ; "Şapka Aleyhinde Söz Söyleyen Hoca", *Cumhuriyet*, 30 Ocak 1931, 2.

¹³ "Şapkanın Adabı", *Cumhuriyet*, 10 Kânunuevvel 1932, 5. ; "Yobaz Kafası", *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1930, 2.

taksicilere kasket takma zorunluluğu getirilmiş, hamallara ise kasket takıp mavi gömlek giyme zorunluluğu getirilmiştir.¹⁴ Modern kent yaşamında başlayan bu görsel dönüşüm, günlük hayatın ayrılmaz bir parçası olan ticarete de yansımıştır. Modern dünyayla senkronizasyon sağlamak, modernleşme sürecini sürekli ve kalıcı hale getirmek için ağırlık ve ölçü birimlerinde Batı'nın standartlarına geçilmiştir.¹⁵ Ancak, yeni ölçü sistemine uygun ekipmanların temininde yaşanan zorluklar nedeniyle bu dönüşüm konusunda herhangi bir baskı oluşturulmamış, süreç zamana yayılmıştır.¹⁶ Hafta tatili konusunda ise iktidar başlangıçta herhangi bir politika değişikliğine gitmemiş ve Müslümanlar için kutsal kabul edilen Cuma günü tatil günü olmaya devam etmiştir. Ancak, bu konuda ilk değişim sinyalleri, Yunus Nadi'nin kaleme aldığı bir başmakale ile verilmiştir. Yazısında, modern devletlerin uluslararası ticaret takvimleriyle uyumsuzluk yaşandığını vurgulayarak hafta tatili uygulamasının değiştirilmesi yönünde bir tartışma başlatmıştır.¹⁷ Toplumun bu değişime yönelik tepkisini ölçmek amacıyla gazetede bir anket yayımlanmış ve hafta tatilinin Batılı devletlerde olduğu gibi pazar günü olması gerektiği yönünde kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır.¹⁸

Günlük hayatın ve eğlence kültürünün vazgeçilmez unsurlarından biri olan müzik, geniş toplumsal yayılımı ve kültürel etkileşimdeki gücü sayesinde, toplumun önemli yapı taşlarından biri haline gelmiştir. Müziğin toplum üzerindeki etkisinin farkında olan siyasal elitler, Ziya Gökalp'in "hars" anlayışına yakın bir perspektiften hareketle, doğrudan Batı müziğini benimsemek yerine, Türk müziğini Doğu medeniyetine ait durağan unsurlardan arındırarak,¹⁹ halk müziğini Batı müzik metodolojisiyle yeniden harmanlamayı ve dinamik, modern bir "milli müzik" politikası geliştirmeyi amaçlamışlardır.²⁰ Halk müziğinin, toplumun tarihsel kökleriyle kurduğu güçlü kültürel bağın, toplumsal yapının şekillenmesinde birleştirici bir unsur olarak işlev göreceğini düşünen siyasal elitler, bu nedenle Türk halk müziğini modern toplum inşasında bir kültür politikası aracı olarak değerlendirmişlerdir.²¹ Türk müziğini modern bir yapıya kavuşturmak amacıyla, İstanbul Belediyesi tarafından Avusturyalı Piyanist Profesör Joseph Marx davet edilmiştir.²² Prof. Marx'ın İstanbul konservatuarında yaptığı

¹⁴ "Şoförler Kasket Giyecek", *Cumhuriyet*, 1 Teşrinievvel 1931, 2. ; "Hamallar Mavi Renkli Gömlek Giyecekler", *Cumhuriyet*, 14 Haziran 1930, 2.

¹⁵ "Ölçülerde Metre Sistemi Kabul Ediliyor", *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1931, 3.

¹⁶ "Yeni Ölçülerle Başlarken", *Cumhuriyet*, 17 Kânunuevvel 1932, 1. ; "Ölçü ve Tartı İnkılabı", *Cumhuriyet*, 31 Kânunuevvel 1933, 5

¹⁷ Yunus Nadi, "Tatil Gününün Pazara Nakli Lazımdır", *Cumhuriyet*, 25 Teşrinievvel 1932, 1.

¹⁸ Cuma Yerine Pazar!", *Cumhuriyet*, 2 Teşrinisani 1932, 5. ; "Cuma mı, Pazar mı, Tatilin İlgası mı?", *Cumhuriyet*, 8 Teşrinisani 1932, 5.

¹⁹ Füsun Üstel, "1920'li ve 30'lü Yıllarda Milli Musiki ve Musiki İnkılabı", *Cumhuriyet'in Sesleri* (Tarih Vakfı Yayınları, 1999), 41.

²⁰ Güneş Ayas, *Musiki İnkılabının Sosyolojisi Klasik Türk Müziği Geleneğinde Süreklilik ve Değişim* (İthaki Yayınları, 2020) 137.

²¹ Cenk Güray, "Cumhuriyet Politikalarının Halk Müziğine Yaklaşımı: Bir Toplumsal Dönüşüm Modeli", *Cumhuriyetin Müzik Politikaları*, der. Fırat Kutluk (h2o Kitap, 2018) 20.

²² BCA, 29-50-7/ 30-18-1-2, 06.07.1932.

incelemeler sonucunda, Batı müziğiyle mukayese edildiğinde Türk müziğinin eksiklikleri olduğunu fakat Batı müziği ile harmanlanarak, modern Türk müziğinin oluşturulmasının mümkün olduğunu ifade etmiştir.²³ Yayımladığı raporda, Türk müziğinin geleneksel motiflerinin ve tarihsel birikiminin önemli olduğunu vurgulamış, ancak Batı nota sistemi ve repertuarıyla zenginleştirilerek bir milli müzik oluşturulması fikri,²⁴ Osmanlı-İslam geleneğinin korunacağı yönündeki endişeler nedeniyle hayata geçirilememiştir. Cumhuriyet gazetesi Türk müziğinin Batı dünyasında sesini duyurması amacıyla Fransa’da gösterime girecek *La Chanson des Nations* (Ulusların Şarkısı) filmine göndermek amacıyla; *Türkiye Ses Kraliçesi* adında bir yarışma düzenlemiş,²⁵ birinci olan Hudadat Şakir hanımı Fransa’ya göndermiştir.²⁶ Bu yarışmanın ilgi uyandırması sebebiyle gazete *Türkiye Bülbülü* adında bir yarışma düzenleyerek en iyi kadın sesini bulmayı amaçlamıştır. Ancak, yapılan yarışmalar sonucunda jüri, birinciliğe layık bir ses bulamadığını belirterek, sadece diğer derecelere giren adayları açıklamıştır.²⁷ Cumhuriyet Türkiye’sinin sosyal ve gündelik hayat pratikleri, Batı’nın modern toplum yapısıyla uyumlu dinamikler çerçevesinde şekillendirilmiştir. Başkent Ankara, modern şehirleşmenin modeli olarak ele alınmış ve özellikle büyük şehirlerde modern kent yaşamına yönelik politikalar eşgüdümlü olarak hayata geçirilmiştir. Kent planlamaları, kamu ve özel mülk düzenlemeleri, sosyal ve eğlence hayatına dair yenilikler, modernleşme sürecinin mekânsal hafızasını oluşturma hedefiyle yürütülmüştür. Bu doğrultuda, iktidar tarafından üretilen kültür politikalarıyla, geleneksel/modern, alaturka/alafranga gibi kavramsal zıtlıklar zamanla eklektik unsurlar haline gelmiş; geleneksel değerlerden uzaklaşmanın, modernleşme sürecinin bir gerekliliği olarak vurgulandığı bir anlayış geliştirilmiştir.²⁸

2. Türk Ocaklarından Halkevlerine: Cumhuriyet’in Makbul Vatandaş Yetiştirme Politikaları

Balkan Savaşları’nda yaşanan hezimetin Türk gençliği üzerinde yarattığı yıkıcı etkinin bir dışavurumu olarak, Askeri Tıbbiye öğrencilerinin Türk aydınlarını göreve çağırması sonucu, 25 Mart 1912 tarihinde Türk Ocağı kurulmuştur. I. Dünya Savaşı’ndaki mağlubiyetin bir sonucu olarak ortaya çıkan işgallere karşı, İstanbul Türk Ocağı mitingler ve mücadelelerle sert tepki vermiştir. Bu sürecin

²³ “Mr. Marx İlk Raporunu Verdi”, *Cumhuriyet*, 29 Teşrinisani 1932, 2. ; “Profesör Marx’ın Tetkikatı”, *Cumhuriyet*, 26 Teşrinisani 1932, 1. ; “Prof. Marx Sadece Garp Tekniğini Alacağız ve Milli Musikiye Tatbik Edeceğiz”, *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1933, 1.

²⁴ Peyami Safa, “Bir Teklif”, *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1933, 3. ; “Türk Musikisi İçin Mr. Marx’ın Kanaati”, *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1933, 5.

²⁵ “Türkiye’nin En Güzel Sesli Kadını Aranıyor”, *Cumhuriyet*, 20 Teşrinisani 1930, 1-3.

²⁶ “Hudadat Şakir Hanım 16 Reyle Kraliçe İntihap Edildi”, *Cumhuriyet*, 1 Kânunuevvel 1930, 1-2. ; “Ses Kraliçesi Kimdir?”, *Cumhuriyet*, 1 Kânunuevvel 1930, 2.

²⁷ “Türkiye Bülbülü Unvanı Kimseye Verilmedi”, *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1931, 1-2. ; “Türkiye Bülbülü” unvanının kimseye veril(e)mediği yarışmada ikinci Hikmet Rıza Hanım, üçüncü Safiye (Ayla) Hanım, dördüncü ise Hatice Hanım olmuştur.

²⁸ Ergün Yıldırım, *Hayali Modernlik Türk Modernliğinin İcadı* (Doğu Kitapevi, 2012), 72.

doğal bir sonucu olarak, İstanbul'un işgali sonrasında Türk Ocağı kapatılmış ve üyeleri Malta'ya sürgün edilmiştir.²⁹ Millî Mücadele döneminde, milli devletin kurulmasında önemli bir rol oynayan İstanbul Türk Ocağı, Reisicumhur Mustafa Kemal'in nakdi ödülü ve Büyük Millet Meclisi (BMM) mebuslarının verdiği teklif ile Ankara başta olmak üzere diğer şehirlerde de örgütlenme ve devletten gerekli mali yardım alma hakkına sahip olmuştur.³⁰ Türk Ocakları, modern Cumhuriyet'in inşası amacıyla siyasal iradenin ürettiği politikaların toplumla buluşmasına öncülük etmiş ve bu değişim sürecinde temel bir araç olarak görev yapmıştır.³¹

Serbest Cumhuriyet Fırkasının kısa siyasi yaşamı, Türk inkılabının kent merkezleriyle sınırlı ve sığ kalmasının iktidar partisinde yarattığı şokun siyasi faturası olmuştur. Bu durum sadece Serbest Cumhuriyet Fırkası ile sınırlı kalmamış, partinin yönetiminde ve teşkilatlarında yoğunlukla görev alan Türk Ocaklılarını da etkilemiştir. Siyasal irade, Türk inkılabının topluma yayılması ve sahiplenilmesi amacıyla üretilen politikaları hem tek elde toplamak hem de daha etkin bir şekilde yönetebilmek için Türk Ocakları'nın Halk Fırkası ile birleştirilmesini uygun görmüştür.³² Bu gerekliliği Reisicumhur Mustafa Kemal;

*"Milletlerin tarihinde bazı devirler vardır ki, muayyen maksatlara erebilmek için maddi manevi ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplamak ve aynı istikamete sevk etmek lazımdır... Memleketin ve inkılabın içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı masuniyeti için bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lazımdır... Aynı cinsten olan kuvvetler müşterek gaye yolunda birleşmelidir"*³³

şeklindeki sözleriyle Türk Ocaklarının tarihi misyonunu tamamladığını ifade etmiştir. Siyasal iradenin verdiği kararın bir sonucu olarak yapılan kurulayla Türk Ocakları feshedilerek kapatılmıştır.

Otuzlu yıllar, pek çok modern devletin halkı ve özellikle de gençliği üzerinde siyasi politikaların empoze edilmesi ve sahiplenilmesi için yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Bu maksatla; İtalya'da gençliğin faşist ideolojiyle yetişmesi amacıyla *Doplavaro Evleri*, Çekoslovakya'da nasyonalist politikaların Slav gençliğiyle buluştuğu *Sokol Evleri* ve Almanların üstün millet olduğu yönündeki düşünsel politik aktarımın yapıldığı *Gençlik Dernekleri* gibi yapılar kurulmuştur. Bu yapılar, birbirine benzer olsalar da kendi politik anlayışlarına hizmet edecek şekilde tasarlanmıştır. Avrupa'daki bu örneklerden esinlenerek modellenen ve iktidar tarafından üretilen kültür politikalarını işleyip topluma aktaracak bir yapı

²⁹ Tahir Kodal, "Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Ocakları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 52 (2014), 295-314.

³⁰ Füsün Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)* (İletişim Yayınları, 2017), 140.

³¹ François Georgeon, "Kemalist Dönemde Türk Ocakları (1923-1932)", *Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900-1930*, çev. Ali Berktaş (Yapı Kredi Yayınları, 2020), 64-65.

³² "Ocaklar Fırkanın Birer Hars Şubesi Olacak", *Cumhuriyet*, 18 Mart 1931, 1.

³³ "Türk Ocakları H. Fırkası ile Niçin Birleşiyor?", *Cumhuriyet*, 25 Mart 1931, 1.

olarak Halkevlerinin kurulmasına karar verilmiştir.³⁴ Siyasal elitler, Halkevleri eliyle Cumhuriyet kazanımlarının farkında olan, ona sahip çıkan ve modern Cumhuriyet vatandaşını oluşturan; kendi içinde uyumlu bir halk kitleleriyle modern toplumu inşa etmeyi hedeflemiştir.³⁵ İslam kaideleriyle yüklenmiş kültürel üretimin olduğu camii merkezli geleneksel toplum yapısının yerine, modern toplumun inşa edebilmek amacıyla laik kültür politikalarının üretildiği Halkevleri merkezli toplum yapısı planlanmıştır.³⁶ Bu sebeple Halkevleri, muasır medeniyetlerle uyumlu modern toplum yapısının oluşturulması amacıyla iktidarın zorunlu kültür değişim kurumları olarak tasarlanmıştır.³⁷

Aydın Mebusu Reşit Galip Bey başkanlığında bir komisyon kurularak Halkevlerinin kurulması amacıyla bir çalışma başlatılmıştır. Komisyonun yaptığı çalışma üzerine Halkevlerinin idari yapısıyla, kültürel değişim kodlarının üretileceği; *Dil Edebiyat Tarih, Güzel Sanatlar, Temsil, Spor, İçtimai Yardım, Halk Dershanesi Kurslar, Kütüphane Neşriyat, Köycülük ve Müze Sergi* olmak üzere toplam dokuz şubeyi de içeren Halkevleri talimatnamesi oluşturulmuştur.³⁸ Öncelikle, İstanbul, Ankara, Eskişehir, Afyonkarahisar, Çanakkale, Aydın, Bolu, Malatya, Diyarbakır, Konya, Samsun, Bursa, İzmir ve Denizli'nin içinde olduğu on dört şehirde Halkevlerinin kurulması planlanmış,³⁹ teşkilat nizamnamesi hazırlanarak açılışı planlanan şehirlerde üye kayıtlarına başlanmıştır.⁴⁰ İstanbul Halkevinin açılış törenine Başvekil İsmet Paşa, Sıhhiye Vekili Refik Bey, Vali Muhittin Bey ve bazı mebusların katılımıyla, Ankara Halkevinin açılış törenine de BMM Başkanı Kazım Paşa, CHF Genel Sekreteri Recep ve Reşit Galip Bey'in katılımıyla on dört şehirde bulunan Halkevlerinin açılış törenle yapılmıştır.⁴¹ İstanbul Halkevinin açılışında konuşan CHF İstanbul İl Başkanı Cevdet Kerim Bey;

“...Halkevleri Türk milletinin hars sahasının her şubesinde ilerlemesi ve yükselmesi için canla başla çalışacak evidir. Onların yorulmaz çalışmalarından büyük yarının doğacağına şüphe yoktur. Türkün tarihinin aydın, dilinin temiz ve pürüzsüz, edebiyatın özlü ve uyanık, musikisinin derin ve canlı, vücudu kuvvetli ve dayanıklı yapmak için Türk halkının hasret çektiği irfan nurunu herkese en büyük kolaylıkla yaymak, muhtaç olduğu içtimai yardımı her ferde ayrı ayrı vermek için Türk köylüsünün ufku medeniyetin ışığını ve gönlüne münevver gençliğin kardeş sevgisini getirmek için çalışmak uğraşmak

³⁴ Abidin Daver, “Demokrasi ve Gençlik”, *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1931, 1. ; “Halkevleri Açılıyor”, *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1932, 4. ; Yunus Nadi, “Yepyeni Bir Hareket Halkevleri”, *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1932, 1.

³⁵ Nurcan Toksoy, *Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak Halkevleri* (Orion Yayınevi, 2007), 33.

³⁶ Anıl Çeçen, *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri* (Tarihçi Kitabevi, 2018), 345.

³⁷ Hasan Cemil, “Kültür Siyasetimiz”, *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1932, 1.

³⁸ “Talimatname Basılarak Tevzi Edildi”, *Cumhuriyet*, 11 Kânunusani 1932, 3.

³⁹ BCA, 490-1-0-0/ 3-12-3, 12.01.1932. ; “Halkevinde Dünkü İçtima”, *Cumhuriyet*, 16 Kânunusani 1932, 3.

⁴⁰ “Halkevleri Ne Yapacak?”, *Cumhuriyet*, 13 Şubat 1932, 5. ; “Halkevleri Teşkilatı”, *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1932, 7

⁴¹ “Halk Dün Kendi Evini Açtı”, *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1932, 1.

isteyenlerin büyük karargâhı Halkevleri olacaktır. Bu büyük ve yeni seferberlikte her vatandaş vazifesini elbet yapacaktır”⁴²

şeklindeki sözleriyle, iktidarın üreteceği kültür politikalarının Halkevleri aracılığıyla vatandaşlarla buluşturularak, Türk inkılabının kabul gördüğü ve sahiplendiği modern toplumun oluşturulacağı mesajı verilmiştir. Bu gaye ve bilinçle üretilen kültür politikalarının ülkenin geneline yayılmasını hızlandırmak ve sosyal tabanını mümkün olduğunca genişletmek amacıyla, Halkevlerinin kuruluşunun birinci yıldönümüne kadar, Türkiye’nin elli yedi şehrinin elli dördünde Halkevi açılmıştır.⁴³

Halkevleri, dokuz farklı şubesi aracılığıyla düzenlediği etkinliklerle toplumsal hayatı canlandırmayı amaçlamıştır. Bale gösterileri ve Batı orkestrası enstrümanlarının kullanıldığı konserler gibi yeniliklere ev sahipliği yapan Halkevleri, aynı zamanda Millî Mücadele’yi anlatan ve Türklüğün yüceltilmesini amaçlayan *Akın* ve *Çoban Piyesi* gibi tiyatro oyunlarını sahnelemiştir.⁴⁴ Her ne kadar mezarını ziyaret etmek henüz serbest⁴⁵ olmasa da Halkevlerinde Mimar Sinan’ın doğum günü anma programları düzenlenerek, tarihte büyük işler başarmış şahsiyetler üzerinden Türklük bilincini arttırmaya çalışmıştır.⁴⁶ Ayrıca, Batı dillerine yönelik (Fransızca, Almanca, İngilizce, İtalyanca) ücretsiz dil kursları açılmasının yanı sıra, Kürtçe, Süryanice ve Ermenice konuşulan Doğu illerinde Türkçe kursları düzenlenmiştir. Bu kurslar, Türkçenin ana dil olarak benimsenmesini sağlamak için önemli bir araç olarak kullanılmıştır.⁴⁷ Halkevleri çocukların yetişmesine özel bir önem vermiştir. Çocuk grupları için ayrı ayrı etkinlikler planlanmış; bu kapsamda fakir çocuklara kıyafet dağıtılmış, çocuk bayramlarında eğlenceli etkinlikler düzenlenmiş ve annelere çocuk bakımı konusunda konferanslar verilmiştir. Ayrıca “gülbüz çocuk yarışmaları” düzenlenerek sağlıklı çocuk yetiştirilmesi teşvik edilmiştir.⁴⁸ Halkevleri, Köycülük şubesi tarafından “köy geceleri” düzenlemiş; hayvancılık, tarım, meyve bakımı, hastalıklarla

⁴² “Cevdet Kerim Bey’in Nutku”, *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1932, 1-4.

⁴³ “Dün Yirmi Vilayette Daha Halkevi Açıldı”, *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1932, 1. ; “20 Halkevi Daha Açılıyor”, *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1932, 1.

⁴⁴ “Halkevinde Konferans”, *Cumhuriyet*, 9 Nisan 1932, 3. ; “Halkevinin Temsil Şubesinin Bir Muvaffakiyeti”, *Cumhuriyet*, 3 Teşrinisani 1933, 5.

⁴⁵ Türbeler, Tekke ve Zaviyelerle birlikte 30 Kasım 1925 tarihinde 677 sayılı kanun gereği kapatıldı. Bu kanun kapsamında padişah ve Türk büyüklerinde mezarları ziyarete kapatıldı. Yasayla ilgili değişiklik Türk büyüklerinin kabirlerini ziyaretine izin veren 5566/1 numaralı ve 3 Mart 1950 tarihli yasa ile esnetildi.

⁴⁶ “Mimar Sinan Günü”, *Cumhuriyet*, 31 Mart 1932, 1. ; “Sinan İhtifali Parlak Bir Şekilde Yapıldı”, *Cumhuriyet*, 1 Nisan 1932, 1.

⁴⁷ “Ankara Halkevinde Lisan Dersleri”, *Cumhuriyet*, 5 Kânunuevvel 1932, 3. ; “Yabancı Dillerle Konuşmaya Alışmış Olan Mardinli Öz Türkler Bu Fena İhtiyattan Vazgeçtiler”, *Cumhuriyet*, 23 Kânunuevvel 1933, 5.

⁴⁸ “Dün Halkevinde Muhtelif Eğlenceler ve Gülbüz Çocuk Müsabakası Tertip Edildi”, *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1932, 6. ; “Dün Halkevinde Meme ve Mama Çocukları Arasında Bir Gülbüzlük Müsabakası Yapıldı”, *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1933, 2. ; “Kars Halkevi 150 Çocuğu Giydirdi”, *Cumhuriyet*, 22 Mayıs 1933, 4.

mücadele gibi eğitimler vererek bilinçlendirme faaliyetlerinde bulunmuştur.⁴⁹ Köylere yönelik sağlık taramaları yapılarak, köy muhtarının bünyesinde ilaç sandıkları kurulmuştur. Ayrıca, köylerde belirli aralıklarla düzenlenen konferanslarda modern cumhuriyetin kazanımları üzerinden çeşitli başlıklar ele alınarak, resmî ideolojinin ve modern toplum yapısının düşünsel temelleri atılmaya çalışılmıştır.⁵⁰ Siyasal irade, modernleşme projesini Halkevleri üzerinden hayata geçirmeyi amaçlamış; her şehirde açılan Halkevleri aracılığıyla üretilen kültür politikalarını toplumun geniş kesimlerine ulaştırmıştır. Gerek ayrılan bütçe gerekse gerçekleştirilen faaliyetlerin kapsamı düşünüldüğünde, Halkevleri, Tek Parti döneminde kültürel değişim ve modernleşme politikalarının uygulama alanı olarak işlev görmüştür. Toplumun en küçük sosyal yapısından başlayarak geniş bir kitleyi hedefleyen Halkevleri, resmî ideolojinin kültürel politikalarını hayata geçiren ve modernleşme sürecine yön veren merkezler olarak önemini ko- rumuştur.

3. Laiklik Çerçevesinde İslam'a Bakış ve Dini Türk(çe)leştirme Politikaları

Cumhuriyet modernleşmesi, iktidarın laiklik ekseninde ürettiği pozitivist kültür politikaları, tarihsel birikim ve toplumsal kapsayıcılığı sebebiyle Türk İnkılabının zorlandığı, fakat taviz verilmeden uygulamaların ardı ardına sürdürüldüğü bir süreç olmuştur. Saltanatın kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Evkaf ve Şeriye Vekaletinin ilga edilerek Diyanet İşleri Başkanlığının kurulması, Tekke, Zaviye ve Türbelerin kapatılması, Medeni Kanun'un kabulü gibi dini ve sosyal hayatı düzenlemeye yönelik köklü değişikliklerle; devletin laik toplumun ise seküler bir yapıya kavuşması hedeflenmiştir. Yüzyıllardır, inançla mayalanmış, kültürle pekişmiş cami merkezli toplumsal yapının, modern seküler bir kent hayatına dönüşümünün kolay olamayacağını bilincinde olan siyasal elitler, inancın toplumsal etkisinin inkılabın kontrolü altında olmasını istemiştir.⁵¹

Bu bağlamda yapılan önemli değişikliklerden biri, camilerde okunacak vaaz metinlerinin iktidar tarafından belirlenmesi olmuş, bu söylemin dışında vaaz veren din görevlileri hakkında idari işlem başlatılmıştır.⁵² Ayrıca, İslam inancının yardımlaşmayı teşvik ederek sosyal hayatın dengelenmesine katkı sağladığı fitre ve zekat gibi mali ibadetlerin, Türk havacılığının gelişimine fayda sağlamak amacıyla Türk Tayyare Cemiyeti'ne bağışlanmasını talep ederek, bir anlamda, hem dini hem de maddi kaynakları kontrol altına almak istemiştir.⁵³

⁴⁹ "Halkevinde Köy Gecesi", *Cumhuriyet*, 15 Nisan 1932, 2. ; "Bursa Halkevi Köylüyü Yükseltmeye Çalışıyor", *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1933, 3.

⁵⁰ "Zonguldak'ta Hasta Köylüleri Tedavi İçin Faaliyet", *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 1933, 2. ; "Zonguldak Halkevi", *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1933, 6.

⁵¹ Füsün Üstel, *Makbul Vatandaş'ın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi* (İletişim Yayınları, 2019), 225.

⁵² "Ramazan", *Cumhuriyet*, 25 Kânunusani 1930, 2. ; "Dün Bütün Camilerde Mili İktisat ve Tasarruf Etrafında Vaazlar Verilmiştir", *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1930, 1.

⁵³ "Zekât ve Fitrenizi Tayyareye Veriniz!", *Cumhuriyet*, 18 Şubat 1930, 1-2.

Manisa Mebusu Yakup Kadri Bey (Karaosmanoğlu), laik bir meclisin üyelerinin bayram tatiline çıkmasının laiklikle çeliştiğini savunarak tatilin kaldırılmasını doğru bir adım olacağı yönünde bir tartışma başlatmıştır.⁵⁴ Bu tartışmaya cevap olarak, Yunus Nadi, bu uygulamanın laiklikle çelişmeyeceğini ifade ederek, tatilin dini bir inanç olmadığını, örfi bir gelenek olduğunu vurgulamış ve devletin bu tür gelenekleri sahiplenmesini doğru bir tavır olarak değerlendirmiştir.⁵⁵ İktidarın, inanç kültürüne yönelik bu ikircikli tutumu, H.A.R. Gibb tarafından “Türkiye pozitivist türbe haline geldi” şeklindeki ifadesiyle yaşanan tezatlığı da işaret etmektedir.⁵⁶ Laikliğin, iktidar tarafından radikal bir yaklaşımla sosyal hayatı düzenlemek amacıyla kullanması, onun düşünsel ve kavramsal bağlamından uzaklaşmasına neden olduğu gibi halk tarafından bir yaptırım aracı olarak algılanmasına sebep olmuştur.⁵⁷ Yüzyıllardır toplumla kaynaşmış hatta toplumu ve kültürü şekillendirmiş bir inancın karşısında, iktidarın toplumsal değişimi gerçekleştirmek için uyguladığı kültür politikalarının kendi içinde oksimoron teşkil etmesi şaşırtıcı olmamıştır.

Laiklik anlayışıyla rasyonel bir zemine taşınan din, halkın hem okuyabilmesi hem de okuduğunu anlayabilmesi amacıyla Türk(çe)leştirilmiş ve milli bir din anlayışı üzerinden Cumhuriyet’le uyumlu çağdaş bir toplum oluşturma idealinin bir aracı olarak görülmüştür.⁵⁸ Benzer bir sürecin, referans alınan Batı toplumlarında da uygulandığı; Hristiyanlık ve Musevilik inancına sahip milletlerin kutsal kitaplarını anadillerine çevirerek inançlarını daha iyi anlamayı kolaylaştırdıkları vurgulanmıştır.⁵⁹ Kuran’ın farklı dillere çevrilmesinin daha önce de yapıldığına dikkat çekilerek, hatta Süleyman Çelebi’nin *Mevlid-i Şerif* adlı eserini Türkçe olarak yazmasının herhangi bir eleştiriye sebep olmadan bu zamana kadar okunduğunu, bu bağlamda yapılacak olan inkılabın bu geleneğin bir devamı olacağını altı çizilmiştir.⁶⁰ Bu inkılap sayesinde Anadolu köylüsünün kutsal kitabı doğru olarak okuma imkanına kavuşacağını ve bu sayede İslam’ın, hurafelerden ve efsanelerden arınarak hakikatinin daha kolay anlaşılacağı ileri sürülmüştür.⁶¹ Türkçe ibadet çalışmaları kapsamında ilk adım, Kuran’ın Türkçe olarak okunması kararıyla atılmıştır. Yerebatan camiinde hafız Yaşar (Okur) Bey tarafından Yasin süresinin Türkçesi okunmuş, halkın yoğun ilgi gösterdiği bu faaliyet olumlu tepkiyle karşılanmıştır.⁶² Bu denemenin halkta ilgi uyandırması ve

⁵⁴ H.M., “Ankara Mektubu”, *Cumhuriyet*, 4 Mart 1931, 3.

⁵⁵ Yunus Nadi, “Cumhuriyet’te Ramazan Bayramı”, *Cumhuriyet*, 19 Şubat 1931, 1.

⁵⁶ Abdülhak Adnan Adıvar, “Islamic and Western Thought in Turkey”, *Middle East Journal* 1, sayı 3 (1947), 279.

⁵⁷ Nuray Mert, *Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış* (Bağlam Yayıncılık, 1994), 109.

⁵⁸ Deniz Parlak, *Laikleşme Sürecinde Camiler Geç Osmanlıdan Erken Cumhuriyet’e* (İletişim Yayınları, 2020) 170.

⁵⁹ “Dini Bir İnkılap: Türkçe Kur’an”, *Cumhuriyet*, 21 Kânunusani 1932, 1-6.

⁶⁰ Yunus Nadi, “Din Kitabımız Kendi Dilinde”, *Cumhuriyet*, 28 Kânunusani 1932, 1.

⁶¹ Yunus Nadi, “Hayatta Tekâmül: Dinde Milliyet”, *Cumhuriyet*, 22 Kânunusani 1932, 1

⁶² “Türkçe Kur’an Dün İlk Defa Okundu”, *Cumhuriyet*, 23 Kânunusani 1932, 1-4.

olumlu mana da karşılık bulması üzerine İstanbul’da farklı camilerde hafızlar aracılığıyla Türkçe Kuran okumaları yapılmıştır.⁶³ Türkçe Kuran’a karşı halkın göstermiş olduğu ilgi, iktidarın Türkçe ibadet konusunda bir sonraki ve belki de en kritik aşama olan Türkçe ezan uygulamasını hızlandırmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, İstanbul 30 Ocak 1932 tarihinde İstanbul Fatih Camii’nde ikinci namazında Hafız Rifat Bey tarafından ilk defa Türkçe ezan okunarak, İslam tarihi boyunca eşine az rastlanır bir uygulama başlatılmıştır.⁶⁴ İlk okunan Türkçe ezan;

“Allah büyüktür

Tanrıdan başka tapacak yoktur

Ben şahidim ki Tanrım büyüktür

Nebi Muhammet, Allah resulü

Ben şahidim ki o haktan geldi

Ey dinleyenler geliniz namaza!

Ey işitenler koşunuz felaha

Allah büyüktür

Tanrıdan başka tapacak yoktur”⁶⁵

şeklinde çevrilmiştir. Ezanın Türkçeye çevrilmesi aynı zamanda dilde sadeleşme (öz Türkçe) faaliyetlerinin etkin olarak yapıldığı zamana denk gelmesi üzerine dönemin ruhuna uygun bir öz Türkçeleştirme;

“Tanrı uludur

Şüphesiz bilirim; bildiririm

Tanrıdan başka yoktur tapacak

Şüphesiz bilirim; bildiririm

Tanrının elçisidir Muhammet

Haydi namaza; haydi halâsa

Namaz uykudan hayırlıdır (Sabah namazında okunuyor)

Tanrı uludur; Tanrıdan başka yoktur tapacak”⁶⁶

⁶³ “Halk Türkçe Kur’an Dinlemek İstiyor”, *Cumhuriyet*, 25 Kânunusani 1932, 1-3. ; “Türkçe Kur’an Okunması Halkı Vecde Getirdi”, *Cumhuriyet*, 26 Kânunusani 1932, 1-4. ; “Türkçe Kur’an Okunan Camiler Dolup Taşıyor!”, *Cumhuriyet*, 27 Kânunusani 1932, 1-4.

⁶⁴ “İlk Türkçe Ezan Dün Fatih’te Okundu”, *Cumhuriyet*, 31 Kânunusani 1932, 1-2.

⁶⁵ “İlk Türkçe Ezan”, *Cumhuriyet*, 31 Kânunusani 1932, 1-2.

⁶⁶ “Türkçe Ezan ve Kamet!”, *Cumhuriyet*, 23 Teşrinisani 1932, 1. ; “Türkçe Ezan”, *Cumhuriyet*, 26 Teşrinievvel 1932, 6.

şeklindeki değişikliklerle öz Türkçeye uygunluğu sağlanarak cami şerefelelerinden okunmaya başlanmıştır. Türkçe ibadet konusunda en önemli ve kapsamlı uygulama, 1932 yılı Ramazan ayının Kadir Gecesi'nde Ayasofya Camii'nde, siyasi protokol, yabancı ülke Büyükelçileri (İngiltere, Fransa, Almanya, Romanya vd.), farklı dinlerin üst düzey temsilcileri ve yaklaşık 40 bin vatandaşın katılımıyla gerçekleşmiştir.⁶⁷ Program yirmi beş hafızın eşlik ettiği Türkçe ezan, kamet, teravi namazı ve ilahiler eşliğinde Mevlid-i Şerif okumasıyla devam etmiş ve başarıyla tamamlanmıştır.⁶⁸ İktidar bu önemli değişimin yalnızca Ayasofya Camii ile sınırlı kalmaması için ses sistemi düzenleyerek camii dışında toplanan büyük kabalağının duymasını sağlamış ve etkinliği eş zamanlı olarak radyodan canlı yayınlarak ülke genelinde geniş bir kesimin bu gelişmeden haberdar olmasını sağlamıştır.⁶⁹ Kadir Gecesi'nde gerçekleştirilen bu uygulama, bir bakıma Türkçe ezan uygulamasını ülke genelinde başlatmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı, Süleymaniye Camii'nde Sadettin (Kaynak) tarafından Cuma namazında okunan hutbe⁷⁰ ile salat-ü selam ve tekbiri de Türkçeye çevirerek, Türkçe ibadet uygulamasının kapsamını genişletmiştir. Ancak iktidar namazda okunan sürelerinde Türkçe okunması yönündeki talebi ortak bir usul üzerinde mutabakat sağlanamaması nedeniyle hayata geçirilememiştir. Yüzlerce yıllık bir geleneği temsil eden dini pratiklerin, modernleşme süreci kapsamında hızlı bir değişime maruz kalması, Müslüman toplumun genelinde Türkçe ezan haricinde olumlu bir karşılık bulmuştur. Ancak Türkçe ezan uygulaması toplum tarafından kabul görmemiş ve itirazlar yükselmiş, denetiminin olmadığı durumlarda ezan, Arapça aslıyla okunmaya devam etmiştir.⁷¹ Bu durumu kontrol altına almak isteyen iktidar, Türkçe ezan okumayanlara karşı hafif hapis ve para cezaları vererek ihlallerin önüne geçmeye çalışmıştır.⁷²

İbadet dilinin Türkçeleştirilmesi kapsamında yapılan değişikliklere halk Türkçe ezan dışında çoğunlukla tepki göstermemiş, bilakis Kuran'ın ve hutbenin Türkçeye çevrilmesine oldukça müspet yaklaşmıştır. Özellikle ezanın Türkçeleştirilmesi halk nazarında hem inancın hem de Osmanlı-İslam geleneğinin reddine yönelik bir teşebbüs olarak algılanmıştır.⁷³ Bunun bir sonucu olarak, yasak olmasına rağmen, ülkenin pek çok yerinde Arapça aslıyla okunmasına yönelik teşebbüsler meydana gelmiştir.⁷⁴ Türkçe ezan okunmasına yönelik en dikkat çekici tepki; 1933 yılının Ramazan ayında Bursa Ulucami'de ezanın Arapça

⁶⁷ "Ayasofya'da 40 Bin Kişi Vardı", *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1932, 1-4.

⁶⁸ Yunus Nadi, "Çok Ruhani Bir Kadir Gecesi", *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1932, 1.

⁶⁹ "Kadir Gecesine Hazırlık", *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1932, 1-6.

⁷⁰ "Süleymaniye'de Türkçe Hutbe", *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1932, 1-3.

⁷¹ İlbey C.N. Özdemirci, *Fötr Şapkalı Şih Cumhuriyet Sekülerleşmesi ve Taşra* (İletişim Yayınları, 2022), 163-174.

⁷² Umut Azak, "Tek Parti Döneminde Dinin Denetlenişinin Sınırları: Türkçe Ezan İnkılabı", *Tek Parti Dönemini Yeniden Düşünmek*, der. Sevgi Adak ve Alexandros Lamprou (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2022), 137-139.

⁷³ Özdemirci, *Fötr Şapkalı Şih*, 159.

⁷⁴ "Arapça Ezan Okuyan İki Hoca Tevkif Edildi", *Cumhuriyet*, 11 Şubat 1933, 3.

okunması hadisesidir. Caminin görevli müezzininin olmadığı bir vakit namazında cemaate bulunan Topal Halil adındaki bir kişinin ezanı Arapça okuması üzerine cemaatte bulunan sivil polis müdahale etmiştir. Bu gelişme üzerine cemaatte bulunan Tatar İbrahim tarafından kamet de Arapça okunmuş, sivil polisin tekrar eden tepkisi üzerine cemaatte bulunan birisi; *“Bu nedir yahu, Yahudiler havralarında, Hristiyanlar kiliselerinde serbestçe ayin yaparlarken neden bizi böyle kanunsuz tazyik ediyorlar gidip derdimizi anlatalım.”*⁷⁵ şeklindeki çıkışı üzerine cemaat toplanarak şikâyet maksadıyla Evkaf Müdürlüğüne yürümüştür. Cemaat adına sözcülüğü üstlenen Arnavut Seyfettin, Evkaf Müdürü’ne; *“Halkın Türkçe ezan istemediğini ve bu maksatla aşağıda toplanıldığını size haber veriyorum.”* şeklindeki söylemiyle halkın problemini aktarmıştır.⁷⁶ Evkaf müdürü kendisinin bu hususta yetkisinin olmadığını belirterek, halkı sakinleştirmeye çalışmış, istediği cevabı alamayan kalabalık valiliğe doğru yürüyüşe geçince polis müdahale etmiş ve bazı göstericiler gözaltına alınarak eylem sona erdirilmiştir.⁷⁷

Yaşanan hadiseden iktidarın haberdar olması üzerine bizzat Reisicumhur Mustafa Kemal Bursa’ya gelmiş ve yaşanan olaya yönelik yaptığı açıklamada;

*“Bursa’ya geldim. Hadise hakkında alakadarlardan malumat aldım. Hadise haddi zatında fazla ehemmiyete haiz değildir. Her halde cahil mürteciler cumhuriyet adliyesinin pençesinden kurtulamayacaklardır. Hadiseye dikkatimizi bilhassa çevirmemizin sebebi, dini siyaset ve herhangi bir tahrikle vesile etmeye asla müsamaha etmeyeceğimizin bir daha anlaşılmasıdır. Kat’i olarak bilinmelidir ki Türk milletinin milli dini ve milli benliği bütün hayatında hâkim ve esas kalacaktır.”*⁷⁸

şeklindeki sözleriyle yaşanan hadisenin münferit bir eylem olduğunu ve mürteci yobaz cehaletin çaresizliği olarak değerlendirmiştir. Bursa’da yaşanan hadiseyle eş zamanlı olarak farklı yerlerde benzer hadiseler meydana gelmiştir. İzmir’de Arapça ezan okuyan dört kişi, Salihli’de dünyanın yuvarlak olmadığını ve Arapça harflerden başka harfler ile yazmanın günah olduğunu söyleyen bir hoca⁷⁹ ile Biga’da Arapça ezan okuyan üç imam⁸⁰ Bursa’daki soruşturmayla dahil edilmiştir. Bursa’da yaşanan hadise üzerine yaklaşık iki yüz kişi sorguya çekilmiş, yapılan soruşturma dahilinde Bursa İl Müftüsü Nurettin Bey dahil yirmi dört sanığın tutuklu yargılanmasına karar verilmiştir.⁸¹ Mahkeme sürecinde yapılan yargılamalar sonucunda, on dokuz kişiye 6 ay ile 2,5 yıl arasında değişen hapis cezaları verilirken, Bursa İl Müftüsü Nurettin Bey dahil dört kişi de beraat etmiştir.⁸² Yaşanan çeşitli olumsuzluklara rağmen, iktidar ibadet dilinin Türk(çe)leştirilerek modern çağ ile uyumlu Türklükle özdeşleşmiş bir milli din

⁷⁵ “Bursa’daki Hadise Nasıl Oldu?”, *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1933, 1.

⁷⁶ “Evkaf Müdüriyetinde”, *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1933, 1.

⁷⁷ “Hükümet Konağı Önünde”, *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1933, 3.

⁷⁸ “Gazi Hazretlerinin İrtica Hadisesi Hakkında Beyanatları”, *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1933, 1.

⁷⁹ “Salihli’de Bir Hadise”, *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1933, 6.

⁸⁰ “Biga’da Üç Tevkif”, *Cumhuriyet*, 16 Şubat 1933, 1.

⁸¹ “Bursa’da 24 Maznun Mahkemeye Verildi”, *Cumhuriyet*, 16 Şubat 1933, 1.

⁸² “19 Yobaz Hapis Cezasına Mahkûm Edildi”, *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1933, 1.

oluşturma politikasından vazgeçmemiştir. Bununla birlikte, ezanın Türkçe okunması konusunda toplumsal direnç devam etmiş ve çeşitli ihlaller yaşanmıştır. Özellikle, otoritenin kentlere kıyasla daha zayıf olduğu taşra bölgelerinde, ezan Arapça okunmaya devam etmiştir. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra Arapça ezan okuma yasağı kaldırılmış ve ezan tekrar aslından okunmaya devam etmiştir.

4. Cumhuriyet Modernleşmesinin Kadına Bakışı ve Cemiyet Hayatında Kadının Yeri

Tarih boyunca gerek dini gerekse siyasi otoriteler, kadını toplumsal hayat içerisinde konumlandığı mekân ev, sorumluluk olarak yüklediği görev ise cinselliği içerisinde barındırmakla birlikte çocuk doğurmak ve büyütme olmuştur. Ancak modernleşme süreciyle birlikte bu geleneksel yaklaşımlarda önemli değişimler yaşanmıştır. Modernleşmenin bir göstergesi olarak şehirleşme ve kentlerdeki sosyal hayat, kadının varlığını daha görünür ve önemli hale getirmiştir. Batı modernleşmesinin kavram setleri arasında yer alan modern toplum yapısı, kadının sosyal hayattaki rolünün güçlenmesine önemli bir zemin hazırlamıştır. Modernitenin gelişimiyle birlikte kadınlar, sosyal hayatta daha aktif hale gelmiş ve cemiyet içerisinde konumlarını güçlendirmiştir. Ancak bu süreçte kadınların siyasal erki elinde bulunduran eril güce karşı yürüttükleri eşitlik mücadelesi, çoğu zaman asimetrik ve eşit olmayan koşullarda devam etmiştir. Eril siyasal güç, ulus-devlet modernleşmesi bağlamında kadına biçtiği rolü genellikle modern yuvalar kurarak çağdaş nesiller yetiştirmek, yani annelik üzerinden tanımlamıştır.⁸³ Müslüman toplumlarda da kadının toplumsal durumu eş ve annelik rolleri üzerinden tanımlanmış, kadının sosyal alanı aile ve mekânı ise evle sınırlandırılmıştır. Modernleşme sürecini Batı modernleşmesi örnek alınarak gerçekleştiren Müslüman Doğu devletlerinde ise modernleşmenin etkili ve belirleyici aynı zamanda da zorlu unsuru kadın olmuştur. Bu bağlamda modernitenin kadına yüklediği toplumsal rolü bir yaşam biçiminden ziyade, kültür ve medeniyet meselesi olarak görülmüştür.⁸⁴ Eril siyasal güç, kadını ulus-devlet modernleşmesi sürecinde ontolojik bir özne olarak değil, modernitenin politik bir aracı olarak konumlandırmıştır. Bu yaklaşım, kadının modernleşme sürecindeki toplumsal rolünü bir mücadele ve değişim alanı haline getirmiştir.

Türk kadını, Cumhuriyetin kurucu elitleri tarafından modernleşmenin itici gücü olarak değerlendirilmiş ve ülkeyi muasır medeniyetler seviyesine taşıyacak bir kurtarıcı olarak görülürken, diğer yandan asırlardır evlerin ve örtülerin altından kurtarılan bir tutsak olarak tanımlanmıştır.⁸⁵ Bu bakış açısıyla, modern ulus-devlet inşa sürecinde Türk kadını politik bir özneye dönüştürülmüş ve zorunlu

⁸³ Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti* (İletişim Yayınları, 2017), 192.

⁸⁴ Nilüfer Göle, *Modern Mahrem* (Metis Yayınları, 2016), 46.

⁸⁵ Göle, *Modern Mahrem*, 91.

kültür değişimini içeren inkılapların gerçekleştirilmesi için bir özgürleştirme projesi olarak sunulmuştur.⁸⁶ Modern toplumun oluşturulması amacıyla kadınlara yönelik olarak yapılan değişikliklerin başında Medeni Kanunun kabulü gelmektedir. Bununla birlikte çok eşlilik ve talak(erkeğin eşini sebep gözetmeksizin boşaması) kaldırılmış, evliliklere yaş sınırı getirilmiş ve kadının rızası aranmaya başlanmıştır. Ayrıca, kadınlar miras hakkı ve mahkemede tanıklık gibi önemli yasal haklar kazanarak erkeklerle eşitlenmiştir. Bununla birlikte, evin reisi olarak erkeğin kabul edilmesi ve kadının çalışmasının kocasının iznine tabi olması, eril devlet geleneğinin halâ gücünü koruduğunu göstermektedir.⁸⁷ Cumhuriyet Türkiye'sinde kadınlar, eğitim, toplum ve cemiyet hayatında daha fazla yer almaya ve çeşitli mesleklerde kendilerini göstermeye başlamıştır.⁸⁸ Ancak, kadınların siyasi hak talep etmeleri karşısında iktidar aynı cömertliği göstermemiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk siyasi partisi olmaya aday Kadınlar Halk Fırkasının kurulmasına izin verilmemiş, bunun yanı sıra, Türk Kadınlar Birliği kurucusu Nezihe Muhiddin (Tepedenligil), Şukufe Nihal (Başar) ve Halide Edip (Adivar) gibi cemiyet hayatında öne çıkan kadınlar politik talepleri doğrultusunda hedef alınmış, itibar suikastlarına maruz kalarak gözden düşürülmüştür.⁸⁹

Cumhuriyet modernleşmesinin, muasır medeniyetlere ulaşma hedefi, yalnızca bir eklemlenme projesi olarak tasarlanmamıştır. Siyasal elitler, modern Türkiye'nin vizyonunu belirlerken, Batılı medeniyetlere erişmenin yanı sıra bu medeniyetlerin öncüsü olma ülküsüyle hareket etmişlerdir. Bu doğrultuda, modernleşme politikaları üretilmiş ve uygulanmıştır. Bu süreçte, modern Batılı devletlerin kadınlara siyasi haklar verilmesinde geç kalmış olması, iktidar tarafından değerlendirilmiş ve Türk kadınının Batılı hemcinslerinden önce bu haklara sahip olması sağlanmıştır. Bu kapsamda sırasıyla, yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı, muhtar olma hakkı ve 5 Aralık 1934 tarihinde milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. İktidar, modernleşmenin vitrin yüzü olan kadınlar üzerinden gerçekleştirdiği inkılaplar ve üretilen kültür politikalarıyla Batılı devletlerin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Bu duruma bir örnek, Almanya'da yayımlanan *Berliner Illustrirte Zeitung* gazetesi, Gazi Mustafa Kemal liderliğinde modern Türkiye'yi ele aldığı yazısıdır. Yazıda, Türk kadınının kara çarşafın esaretinden kurtarılarak modern toplum hayatının bir parçası haline geldiğine vurgu yapılmıştır.⁹⁰ Benzer şekilde İngiltere'nin *The Times* gazetesi, Mustafa Kemal Atatürk'ün batıl inanışlara ve zorluklara rağmen gerçekleştirdiği inkılaplardan övgüyle bahsetmiştir. Bu makalede, çok eşliliğin (Taaddüd-u Zevcat) kaldırıldığı, çarşafın yasaklandığı, evliliğin ve boşanmanın medeni ülkelerde olduğu gibi yasalarla düzenlendiği belirtilmiştir. Ayrıca, Türk kadınının yüksek eğitim hakkı kazandığı, seçme ve seçilme hakkıyla iş ve cemiyet hayatında erkeklerle bir arada

⁸⁶ M. Turhan, "Koltuk Günü", *Cumhuriyet*, 1 Teşrinisani 1933, 7.

⁸⁷ Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap* (Metis Yayınları, 2019), 223.

⁸⁸ Cevat Fehmi, "Üç Çalışan Kadınlı Üç Kısa Mülakat", *Cumhuriyet*, 14 Ağustos 1932, 4.

⁸⁹ Yaprak Zihnioğlu, "Nezihe Muhiddin ve Türk Kadın Birliği (1927-1935)", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Feminizm*, Cilt 10 (İletişim Yayınları, 2020), 392.

⁹⁰ "Asrı Türkiye'de Kadın", *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1933, 5.

yer aldığı ifade edilmiştir.⁹¹ Cumhuriyet modernleşmesi, Türk kadınının aile hayatında, eğitimde, iş dünyasında ve cemiyet hayatında ilerleyişini hızlandıran önemli kazanımları beraberinde getirmiştir. Ancak bu kazanımlar, kadınların taleplerinden ziyade, modern ulus-devletin inşa edilerek muasır medeniyetlere ve çağdaş uygarlığa erişme gayesiyle hayata geçirilmiştir.⁹²

Çalışmamızın temel kaynağı olan Cumhuriyet gazetesi, dönemin kültür politikaları bağlamında toplumun nabzını ölçmek amacıyla entelektüel isimlerle anketler ve yarışmalar düzenlemiştir. Erken Cumhuriyet döneminde kadının sosyal ve iş hayatındaki konumunu cumhuriyet aydınlarının fikirleriyle değerlendirerek dönemin kadına yönelik bakış açısını anlamak hedeflenmiştir. Bu kapsamda Cumhuriyet gazetesi muhabiri Cevat Fehmi (Başkut), dönemin önde gelen şahsiyetlerine on sorudan⁹³ beşini seçerek cevaplamalarını istemiştir. Kadınlarla ilgili sorulara(1,2,4,7,9) verilen cevaplar, cumhuriyet aydınlarının kadınların toplumsal konumuna ilişkin bakış açılarını değerlendirmemize olanak tanımaktadır.

Hüseyin Rahmi (Gürpınar) Bey, çıplaklık konusuna mesafeli bir yaklaşım sergileyerek bu durumu, "Sokaklar hamama dönerse!" şeklinde esprili bir şekilde eleştirmiştir. Aşkı ise "fizyolojik bir cinnet hali" olarak tanımlamış, ancak evlilikte aşkın karşılıklı olması gerektiğini savunmuştur. Bunun yanı sıra, evlilikte sadakatsizliği hiçbir koşulda doğru bulmadığını ifade etmiştir. Selim Sırrı (Tarcan) Bey, çıplak gezmeyi desteklediğini ve izin verilmesi durumunda sokakta çıplak dolaşabileceğini dile getirmiştir. Evlilik hakkında ise "Gençlikte bir gıda, ihtiyarlıkta bir azap" ifadesini kullanarak, evliliğin aşkı öldürdüğünü savunmuştur. Aka Gündüz Bey, çiftler arasındaki serbest evliliği desteklediğini ifade etmiş ve çıplaklık konusunda kadın ve erkek arasında bir fark olmadığını vurgulamıştır. Ona

⁹¹ "Türkiye'de Feminizm", *Cumhuriyet*, 16 Teşrinisani 1932, 3.

⁹² Ayşe Kadioğlu, "Cinselliğin İnkârı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları", 75 *Yılda Kadınlar ve Erkekler* (Tarih Vakfı Yayınları, 1998), 95.

⁹³ Anket soruları; 1-Yeni evler, yeni şiiirler, yeni resim tarzı, dekorsuz oynanan tiyatro, Rusya'daki serbest izdivaç, Almanya'daki çıplaklar ve hülâsa son zamanlardaki yenilik cereyanları hakkında ne düşünüyorsunuz? 2-Güzel erkek ve güzel kadın size göre nasıl tarif edilir? İkisinin vasıfları bir midir? Erkeğin kadına, kadının erkeğe benzemesini beğeniyor musunuz? 3-Hayatınızda hiç yalan söylediniz mi? Ne zaman nasıl? Hiç yalan söylemeyen insan olur mu? Yalan söylemenin mecburi olduğu zamanlar, vaziyetler, hadiseler bulunduğunu kabul etmez misiniz? 4-Size göre aşk nedir? Hiç âşık oldunuz mu? İzdivaçta aşk lazım mı? 5-Hangi muharri, hangi aktörü, hangi şairi, hangi gazeteyi seversiniz. Hoşlandığınız renk, koku, hava, mevsim, yemek hangileridir? 6- Öldükten sonra yakılmak ister misiniz? Niçin? Bu cereyana taraftar olanların cemiyetine girer misiniz? 7-Kadın yazıhanede mi, evinde mi çalışmalı? Boyalı kadın mı, boyasız kadın mı? Kısa saçlı kadın mı, uzun saçlı kadın mı? Çok okumuş kadın mı, az okumuş kadın mı? 8-Sinema mı, tiyatro mu, sesli film mi? Hangisini seversiniz ve bize hangisi daha evvel lazım? Şimdiye kadar gördüğünüz filmler ve sahne eserleri içinde hangisini beğendiniz? 9-İyi bir zevce ve iyi bir zevce size göre nasıl olmalıdır. Karısına hıyanet eden bir erkek, kocasına hıyanet eden bir kadın size göre nasıl bir mukabeleye hak kazanmış olur? Ölüme mi, aynı tarz hareket mi, ayrılmaya mı? 10-Hayatınızın en mesut, en heyecanlı, en yeisli zamanlarınız hangileridir? ; "Güzideleri İmtihan!", *Cumhuriyet*, 4 Teşrinisani 1931, 1-4.

göre, çıplaklıktan korkulmamalı, asıl tehlikenin “beyni ve kalbi çıplak olanlar” olduğu belirtilmelidir. Halit Ziya (Uşaklıgil) Bey ise sokakta çıplak dolaşmayı doğru bulmadığını belirtmiş ve kadınların çalışma alanlarının sokak dışında, ofis ve evle sınırlı olması gerektiğini savunmuştur. Kadınların eğitim düzeyi konusunda ise aşırılıklardan kaçınılmasını ne çok az ne de fazla eğitim almalarının uygun olacağını ifade etmiştir. Nakiye (Elgün) Hanımefendi, kadınların hem evde hem de ofiste çalışabileceklerini, saçlarının kısa ya da uzun olmasının bir önemi olmadığını ve eğitimde cinsiyetçi bir ayrım yapılmaması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca, evlilikte sadakatsizliği kabul edilemez bulmuş ve şiddete başvurmadan evliliğin sonlandırılmasının daha doğru olduğunu belirtmiştir. Ali Sami (Boyar) Bey, serbest evliliğe karşı olmadığını, ancak çıplaklık fikrine katılmadığını ifade etmiş ve çıplak dolaşmak isteyenlerin Afrika’ya gitmelerini önermiştir. Kadınların çalışmasına ise sadece zorunluluk durumunda izin verilmesi gerektiğini söylemiş, ideal kadının yerinin yuva olduğunu vurgulamıştır. Kadınların kısa ya da uzun saçlı olmalarının bir fark yaratmayacağını belirtmekle birlikte, makyaj yapmalarını doğru bulmadığını ifade etmiştir. İsmail Müştak (Mayakon) Bey, serbest evliliği delilik olarak nitelendirmiş ve çıplaklık fikrine karşı olduğunu belirtmiştir. Kadınların erkeklere, erkeklerin ise kadınlara benze-melerinin yanlış olduğunu savunmuş, ancak kadınların onur kırıcı işler yapmadıkları sürece çalışmaları gerektiğini ve kadınların okutulmasından yana olduğunu dile getirmiştir. Sabiha (Sertel) Hanımefendi, serbest evliliği destekle-miş ve kadın ile erkeğin eşit haklara sahip olması gerektiğini ifade etmiştir. Kadınların iş ve cemiyet hayatına katılımını ekonomik bir gereklilik olarak değerlendirmiş ve evlilikte sadakatsizliği kabul edilemez bulmuştur. Ayrıca, şiddete başvurmadan ayrılmanın daha doğru bir çözüm olduğunu belirtmiştir. Samiye Cahid (Morkaya) Hanımefendi, kadınların evde çalışmasının daha doğru olduğunu, aşırı eğitim almalarının onları ukala yapabileceğini ve bu nedenle mutedil bir eğitim düzeyine sahip olmaları gerektiğini savunmuştur. Mahmut Yesari Bey, serbest evlilik konusunda bir fikir belirtmekten kaçınmış, ancak çıplaklık fikrine karşı olmadığını dile getirmiştir. Kadınların evde çalışmasının daha uygun olduğunu ifade ederken, Almanların çıplaklık konusundaki yaklaşımlarına hayranlık duyduğunu belirtmiştir. Burhan Cahit (Morkaya) Bey, aşkı “ruhi ve bünyevi bir maraz” olarak tanımlamış ve kadınların çok okumuş olmalarının baş ağrısı, çok boyalı olmalarının ise mide bulantısı yaratacağını ileri sürmüştür. Vecihi (Hürkuş) Bey, serbest evlilik ve çıplaklık fikrini doğru bulmadığını belirtmiş, evlilikte sadakatsizliğin cezasının ölüm olmaması gerektiğini ancak bu tür davranışların da kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir. Zekeriya (Sertel) Bey, serbest evliliği aile hayatının en gelişmiş hali olarak değerlendirmiş ve Almanya’daki çıplaklık hareketine olumlu bir bakış açısı sergilemiştir. Çıplaklığı modern şehir hayatından kaçış olarak yorumlamıştır. Vala Nurettin (Va-Nu) Bey, kadınların iş yerinde çalışmasını desteklemiş, gençken saçlarının boyasız olması gerektiğini ancak gerektiğinde modaya uygun olarak kesilebileceğini ifade etmiştir. Ayrıca, kadınların ukala olmadıkları sürece okumalarının uygun olduğunu belirtmiştir. Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey, çıplaklığa tamamen karşı olmadığını ancak bu fikre temkinli yaklaştığını ifade etmiştir. Kadınların muhakkak çalışması ve okuması

gerektiğini savunmuş, evlilikte sadakatsizliğin cezasının ölüm olmaması gerektiğini ancak ayrılmanın daha doğru bir çözüm olduğunu belirtmiştir. Şukufe Nihal (Başar) Hanımefendi, serbest evliliğin aile kurumunun en iyi hali olduğunu ifade etmiş ve kadınların hayatlarını kazanmak için çalışmaları gerektiğini savunmuştur. Almanya'daki çıplaklık hareketine ise olumlu yaklaşmamıştır. Mahzar Osman Bey, kadınların çalışmasının ancak zorunlu hallerde uygun olacağını, ideal kadının ev için yaratıldığını ve evliliğin aldatma durumunda sonlandırılmasının doğru olacağını ifade etmiştir. Nazım Hikmet (Ran) Bey, serbest evliliğin en iyi birliktelik şekli olduğunu belirtmiş ve kadının çalışmasını desteklemiştir.

Peyami Safa, kadınların iş ve cemiyet hayatındaki konumlarını tartışmak amacıyla, "Kadın Erkeklerle Bir Olabilir mi?" sorusunu dönemin önde gelen kadınlarına yöneltmiştir.⁹⁴ Bu anket çalışması, kadınların erkeklerle eşitlik meselesine dair farklı perspektiflerini ortaya koymaktadır. Zahide Şevki Hanım (Doktor), kadınların fiziksel olarak erkeklerden farklı olduğunu belirtmiş, ancak bilişsel anlamda herhangi bir farklarının bulunmadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte, kadınların yalnızca zorunlu koşullar altında çalışması gerektiğini ve diğer durumlarda çalışmaya ihtiyaçları olmadığını savunmuştur. Sabiha Sertel Hanım, (Gazeteci) ise, kadınlarla erkekler arasındaki fiziksel güç farkının giderek azaldığını vurgulamış, asıl meselenin kadınların cemiyet hayatında yeni olmaları ve erkeklerle eşit haklara sahip olamamaları olduğunu dile getirmiştir. Kadınların hukuki ve iktisadi açıdan eşit olmadığını, hatta Medeni Kanun'da bile evin reisinin erkek olarak kabul edilmesinin bu eşitsizliğin bir göstergesi olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, kadın meselesi, yalnızca mesleki bir sorun değil; aynı zamanda kadının hukuki olarak erkeğe itaat etmek zorunda kalmasından kaynaklanan bir meseledir. Şukufe Nihal Hanım, kadınların doktor, hâkim ve avukat gibi mesleklerle sahip olarak kara çarşafın esaretinden kurtulmalarını önemli bir toplumsal değişim olarak değerlendirmiştir. Ancak, Medeni Kanun'da kadınla erkeğin hâlâ eşit olmadığını vurgulamıştır. Suat Derviş Hanım, kadınla erkeğin mutlaka eşit olması gerektiğini savunmuş ve erkeğin kadından daha üstün bir varlık olmadığını, tam tersine kadının daha üstün olduğunu ifade etmiştir. Berin Mesut Cemil Hanım, kadınla erkeğin eşit olmadığını belirterek kadınların erkeklere ait işleri yapamayacağına inandığını dile getirmiştir. Kendisi, bir kadın doktora muayene olmayacağını, şoförü kadın olan bir arabaya binmeyeceğini ve kadın gazetecilere güven duymadığını belirtmiştir. Ayrıca, bir kadın olarak idare edilmeye muhtaç olduğunu ifade etmiştir. Nadire Sadi Hanım (Doktor), kadın ve erkek arasında fiziksel bir fark olmadığını savunmuş, Anadolu'da erkeğin bir öküzü varsa ikinci öküzün kadın olduğunu söyleyerek toplumsal eşitsizliğe dikkat çekmiştir. Kadınların çalıştığını, erkeklerin ise kahvehanelerde boş vakit geçirdiğini belirterek kadınların idarecilikte daha başarılı olduğunu ve çocuk sahibi olmalarının çalışmalarına engel teşkil etmeyeceğini dile getirmiştir. Münevver Hanım (Kimyager), kadınla erkek arasında zekâ, yetenek ve haysiyet açısından bir fark bulunmadığını ifade etmiştir. Anadolu'da erkeklerin kahvehanelerde nargile içip keyif

⁹⁴ "Kadın Erkeklerle Bir Olabilir Mi?", *Cumhuriyet*, 6 Mart 1933, 1.

yaparken, kadınların tarlalarda  k zlerle aynı iŖi yaptığını belirterek, kadın ve erkek arasındaki fiziksel farkın dahi geçerli olmadığını savunmuŖtur.

Cumhuriyet dönemi entelektüellerinin iŖ ve cemiyet hayatında kadının yeri hakkındaki g r Ŗleri değerlendirildiğinde, erkekler arasında farklı yaklaŖımlar bulunmakla birlikte, genel olarak eril d Ŗ ncenin hâkim olduğu görülmektedir. Cumhuriyet modernleŖmesi, kadınların toplumsal kazanımları açısından önemli bir mesafe kat etmiŖ olsa da siyasetin ve toplumun kadını temel olarak konumlandırı ı yer hâlâ aile kurumu, kadına atfedilen meslek ise annelik olmuŖtur. Anketlere katılan kadınlar, Cumhuriyet’in kadınlara yönelik kazanımlarını görmezden gelmemekle birlikte, anayasal düzlemde ve toplumsal kabullerde kadınların erkeklerle eŖit olmadığına dikkat  ekmiŖtir. Bu eŖitsizliklerin giderilmesi gerektiğini savunan kadınlar, cemiyet ve iŖ hayatında hak ettikleri yeri ve değeri görmek istediklerini ifade etmiŖlerdir. Kadınlar, modern toplum içerisinde yalnızca annelik ve aile rolleriyle tanımlanmanın büyük bir haksızlık oldu ununu vurgulamıŖ ve bu bağlamda hak arayıŖlarını kararlılıkla s rd rm Ŗlerdir.

Sonuc

Cumhuriyetin siyasal elitleri, 1930’lu yıllara kadar modern devletin yapısını inŖasını büyük ölçüde tamamlamıŖtır. Modern ulus-devlet paradigması doğrultusunda yürütülen  alıŖmalar kapsamında yeni kurumlar oluŖturulmuŖ ya da mevcut kurumlar bu yeni anlayıŖa uygun hale getirilerek devlet politikaları iŖlerlik kazanmıŖtır. Serbest Cumhuriyet Fırkasının kısa siyasi ömründe halk nezdinde g rd   ilgi, yalnızca yapısal reformlar ve devlet memurlarına yönelik modernleŖme hamlelerinin toplumun d n Ŗ m  için yeterli olmayacağını ortaya koymuŖtur. Bu geliŖmelerin ardından iktidar, 1930’lu yıllarda halkı merkeze alan kültür politikalarına y nelmiŖ ve modern toplumla uyumlu, Cumhuriyet değerlerini benimseyen ve yaŖatan bir vatandaŖ profili oluŖturma hedefi doğrultusunda yeni adımlar atmıŖtır.

Modern Cumhuriyet’in baŖkentine yakıŖır bir mimariye, sosyal hayata ve modern toplum yaŖantısına sahip olması hedefiyle Ankara, bozkırın ortasında moderniteyle uyumlu bir Ŗehir olarak tasarlanmıŖtır. BaŖkent, Osmanlı-İslam geleneğine ait herhangi bir yapıyı barındırmayan bir bölgede planlanmıŖ, böylece yeni devletin modernleŖme anlayışını mekânsal düzeyde de yansıtması ama lanmıŖtır. Devlet kurumlarından toplu konutlara, mahallelerden ticari yapılara kadar tüm unsurlar, modern kent modelleri referans alınarak inŖa edilmiŖtir. Kamusal alanlar baŖta olmak üzere, sosyal hayatta modern görünüm yalnızca mimari formlarla değil, Ŗapka kullanımı,  a daŖ giyim tarzı ve eğlence anlayışındaki d n Ŗ mlerle de sa lanmıŖtır. M zi in toplum ve kültür üzerindeki etkisinin farkında olan siyasal elitler, Osmanlı-İslam geleneğini yaŖatmaya devam eden Türk müziğinin yerine, Batı m zi iyle uyumlu milli bir müzik anlayışı geliŖtirme arayışına girmiŖtir. Bu doğrultuda, geleneksel Türk müziğinin yerine

Batı'nın müzik metodolojisiyle uyumlu halk müziği oluşturulması hedeflenmiştir.

1930'lu yıllar, özellikle Batılı devletler başta olmak üzere, siyasi doktrinlerin ve kültürel kodların devlet eliyle vatandaşlara, özellikle de genç kuşaklara aktarıldığı ve bu politikaların toplumda yaygınlaştırıldığı bir dönem olmuştur. Cumhuriyetin kurucu siyasal elitleri de modern ulus-devlet inşası sürecinde Batı'daki gelişmeleri yakından takip etmiş ve bu doğrultuda politika üretmişlerdir. Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi, modern Türkiye'nin inşası sürecinde uygulanan politikaların tek elden kontrol edilmesi ve etkili bir şekilde uygulanması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu çerçevede, Türk Ocakları başta olmak üzere pek çok sivil toplum kuruluşu kapatılmıştır. Türk inkılabının tabana yete-rince nüfuz edememesi ve kent merkezleriyle sınırlı kalması, reformların taşraya aktarımını zorlaştırmış ve modern toplumun yanı sıra ideal Cumhuriyet vatandaşının inşasını da tehdit etmiştir. Bu durumun önüne geçebilmek ve inkılapları toplumun tüm kesimlerine ulaştırabilmek amacıyla Halkevleri kurulmuştur. Halkevleri, modern toplum inşasının gerektirdiği farklı alanlarda uzmanlaşmış dokuz şubesiyle, iktidarın kültür politikalarını halka doğrudan aktarmayı ve kültürel dönüşümü hızlandırmayı amaçlamış ve bunu büyük ölçüde gerçekleştirmiştir.

Dini inançlar, toplumların ve medeniyetlerin oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Modern ulus-devlet paradigması her ne kadar dinin devlet yönetimindeki gücünü sınırlamış olsa da sosyal hayat ve toplum üzerindeki etkisini korumaya devam etmiştir. Bu durumun farkında olan siyasi irade, seküler bir toplum inşa etme amacıyla pozitivist politikalar geliştirmiş, ancak dinin tarihsel kökleri, toplumsal kapsayıcılığı ve gücü göz önüne alındığında dini hayat tamamen göz ardı edilmemiştir. Batılı çağdaş modern toplumlarla uyumlu bir toplumsal yapı kurabilmek ve dinin toplum üzerindeki etkisini milli bir forma dönüştürebilmek amacıyla ibadet dili Türkçeleştirilmiştir. Bu değişimle Osmanlı-İslam geleneğinin kültürel motifleri milliyetçilik üzerinden yeniden kodlanarak, modern toplumla uyumlu milli bir din anlayışının benimsenmesi hedeflenmiştir. İktidar, bu politikalar aracılığıyla dinin toplum üzerindeki etkisini kontrol altına alırken, aynı zamanda Türk inkılabının başarıyla hayata geçirilmesi için toplumsal dönüşümde belirleyici bir güç elde etmiştir. Dini politikalar uygulanmaya başlandığında, Türkçe Kur'an, Türkçe hutbe ve salat gibi uygulamalara toplumdan ciddi bir tepki gelmemiş, aksine bazı kesimlerden olumlu geri dönüşler alınmıştır. Ancak, Türkçe ezan, toplum nezdinde diğer reformlar kadar kabul görmemiştir. Yapılan bu değişiklik halk tarafından sıcak karşılanmamış ve otoritenin doğrudan müdahale edemediği bölgelerde ezan, Arapça formuyla okunmaya devam etmiştir. Çok partili hayata geçişin ardından Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte, 1950 yılında ezan tekrar Arapça okunmaya başlanmıştır. Günümüzde dahi diğer reformlar büyük ölçüde benimsenmiş olmasına rağmen, Türkçe ezan uygulaması toplumsal kabul açısından tartışmalı bir konu olmaya devam etmektedir.

Modernleşmenin önemli kriterlerinden ve hatta öznelereinden biri kadın olmuştur. Sanayi Devrimi ve modernleşme hareketleri sonrasında değişen ekonomik sistem, kadınları hem üretim hem de tüketim süreçlerine dahil ederek finansal tabanını genişletmiştir. Bu dönüşümle birlikte, modern toplumların güçlü göstergelerinden biri olarak kadın, sosyal hayatta daha görünür hale gelmiştir. Osmanlı Devleti'nde başlayan modernleşme hareketleri, ağırlıklı olarak devletin kurtarılmasını amaçlayan yapısal ve politik reformlar çerçevesinde ilerlemiştir. Tanzimat Dönemi ile birlikte sosyal hayatta belirli değişimler yaşanmış olsa da kadınlara yönelik reformlar sınırlı kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte, Osmanlı'dan devralınan yapısal reformlar revize edilerek sürdürülmüş, ancak modernleşme sürecindeki en radikal dönüşümler sosyal ve kültürel alanlarda gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede kadınların yüksek eğitime erişimi artırılmış, iş ve cemiyet hayatındaki rollerinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Böylece kadınlar, geçmişte yalnızca erkeklere ait olduğu düşünülen mesleklerde daha fazla görünürlük kazanmaya başlamıştır. Ancak, iktidar her ne kadar modern bir toplum inşası için Batı'nın referans kodları doğrultusunda kültür politikalarını hayata geçirmiş olsa da kadınlar hem devletin hem de toplumun gözünde öncelikli olarak annelik rolü üzerinden tanımlanmıştır. Türk inkılabının kadın konusundaki bu ikircikli yaklaşımı, modern toplum içerisinde yer almaya başlayan kadınları, özellikle çocuklarla ilgili konularda geleneksel kabuller doğrultusunda tarihsel rollerine sabitlemiştir.

Bu çalışmada, Türk inkılabının kültür politikalarının toplum üzerindeki yansımalarının irdelemesi ve Batı modernleşmesinin kavram setleri çerçevesinde gerçekleştirilen dönüşümlerin değerlendirilerek, yüzyıllardır süregelen kültürel kodlardaki değişimin belirli parametreler üzerinden analiz edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada ayrıca, Türk inkılabında düşünsel hedeflerin uygulamaya geçirilirken karşılaşılan sorunlar ve toplumsal kabullerin bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Türk modernleşmesinin tarihsel süreci göz önüne alındığında, kültürel dönüşüm ve kültür politikalarının yoğunlukla Cumhuriyet döneminde şekillendiği görülmektedir. Mevcut literatür, ağırlıklı olarak siyasi, anayasal ve yapısal değişimlere odaklanmış olsa da kültürel dönüşümlerin incelenmesinde halen önemli boşlukların bulunduğu ileri sürülebilir. Dolayısıyla bu alana katkı sunmak çalışmanın temel hedefleri arasında yer almıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BCA, 490-1-0-0/ 3-12-3, 12.01.1932.

BCA, 29-50-7/ 30-18-1-2, 06.07.1932.

Sürekli Yayınlar

Cumhuriyet

Gazete Makaleleri

[Çambel], Cemil Hasan. "Kültür Siyasetimiz.", *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1932: 1.

Daver, Abidin. "Demokrasi ve Gençlik.", *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1931: 1.

M.H.. "Ankara Mektubu.", *Cumhuriyet*, 4 Mart 1931: 3.

Nadi, Yunus. "Hayatta Tekâmül: Dinde Milliyet.", *Cumhuriyet*, 22 Kânunusani 1932: 1.

Nadi, Yunus. "Din Kitabımız Kendi Dilinde.", *Cumhuriyet*, 28 Kânunusani 1932: 1.

Nadi, Yunus. "Çok Ruhani Bir Kadir Gecesi.", *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1932: 1.

Nadi, Yunus. "Cumhuriyet'te Ramazan Bayramı.", *Cumhuriyet*, 19 Şubat 1931: 1.

Nadi, Yunus. "Tatil Gününün Pazara Nakli Lazımdır.", *Cumhuriyet*, 25 Teşrinievvel 1932:1.

Nadi, Yunus. "Yepyeni Bir Hareket Halkevleri.", *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1932: 1.

Safa, Peyami. "Bir Teklif.", *Cumhuriyet*, 18 Haziran 1933: 3

Kitaplar

Ayas, Güneş. *Musiki İnkılabının Sosyolojisi Klasik Türk Müziği Geleneğinde Süreklilik ve Değişim*. İthaki Yayınları, 2020.

Bischoff, Norbert Von. *1930'larda Ankara*. Tarihçi Kitapevi, 2015.

Cantek, L. Funda. *Yabancılar ve Yerliler Başkent Olma Sürecinde Ankara*. İletişim Yayınları, 2020.

Çeçen, Anıl. *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkepleri*. Tarihçi Kitabevi, 2018.

Göle, Nilüfer. *Modern Mahrem*. Metis Yayınları, 2016.

Itzkowitz, Volkan Vamık D. ve Norman. *Atatürk'ün Psikoanalitik Biyografisi*. Pusula Yayınları, 2019.

Mert, Nuray. *Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış*. Bağlam Yayıncılık, 1994.

- Özdemirci, İlber C.N. *Fötr Şapkalı Şih Cumhuriyet Sekülerleşmesi ve Taşra*. İletişim Yayınları, 2022.
- Parlak, Deniz. *Laikleşme Sürecinde Camiler Geç Osmanlıdan Erken Cumhuriyet'e*. İletişim Yayınları, 2020.
- Sancar, Serpil. *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*. İletişim Yayınları, 2017.
- Toksoy, Nurcan. *Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak Halkevleri*. Orion Yayınevi, 2007.
- Üstel, Füsun. *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*. İletişim Yayınları, 2017.
- Üstel, Füsun. *Makbul Vatandaş'ın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*. İletişim Yayınları, 2019.
- Yıldırım, Ergün. *Hayali Modernlik Türk Modernliğinin İcadı*. Doğu Kitapevi, 2012.
- Zihnioğlu, Yaprak. *Kadınsız İnkılap*. Metis Yayınları, 2019.

Makaleler ve Kitap Bölümleri

- Adıvar, Abdülhak Adnan. "Islamic and Western Thought in Turkey." *Middle East Journal* 1, sayı 3 (1947): 270-280.
- Azak, Umut. "Tek Parti Döneminde Dinin Denetlenişinin Sınırları: Türkçe Ezan İnkılabı." *Tek Parti Dönemini Yeniden Düşünmek*, der. Sevgi Adak ve Alexandros Lamprou. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2022.
- Çınar, Alev. "Kentler." *Dünden Bugüne Türkiye: Tarih, Politika, Toplum ve Kültür*, der. Metin Heper ve Sabri Sayarı. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Georgeon, François. "Kemalist Dönemde Türk Ocakları (1923-1932)." *Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900-1930*, Çev. Ali Berktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020.
- Güray, Cenk. "Cumhuriyet Politikalarının Halk Müziğine Yaklaşımı: Bir Toplumsal Dönüşüm Modeli." *Cumhuriyetin Müzik Politikaları*. İstanbul, h2o Kitap, 2018
- Gürkaş, Tayfun. "Bir Mimarlık Tarihi Alanı Olarak Türkiye'de Peyzaj Mimarlığı Tarihi ve Peyzaj Mimarlığı-Devlet İdeolojisi İlişkisi." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 7, sayı 13 (2009):171-190.
- Kadioğlu, Ayşe "Cinselliğin İnkârı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları.", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. Tarih Vakfı Yayınları, 1998.
- Kodal, Tahir. "Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Ocakları." *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 52 (2014):295-314.
- Sitembölükbaşı, Şaban. "Kültür Devrimi Yönüyle Atatürk Reformları." *Türkiye Günlüğü*, sayı 56 (1999-Yaz): 62-73.
- Üstel, Füsun. "1920'li ve 30'lu Yıllarda Milli Musiki ve Musiki İnkılabı." *Cumhuriyet'in Sesleri*, Tarih Vakfı Yayınları, 1999.
- Zihnioğlu, Yaprak. "Nezihe Muhiddin ve Türk Kadın Birliği (1927-1935).", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Feminizm*, Cilt 10. İletişim Yayınları, 2020.